

DESPRE ÎNCEPUTURILE CONSTRUCȚIEI EUROPENE

RUXANDRA LUCA

Ideea de a organiza Europa apare cu mult înainte de epoca modernă și contemporană, legată fiind de două preocupări principale. Una dintre ele se referă la problema păcii: o întreagă suită de gânditori au adus tema războiului și a rivalității dintre state pe teritoriul reflectiei filosofice, politice, juridice, încercând să ofere soluții pentru realitatea politică marcată de conflictualitatea a timpului lor. Proiecte de a construi un spațiu european al păcii se regăsesc deja la sfârșitul Evului Mediu; epoca modernă și contemporană continuă aceeași direcție, pe care voința politică o va asuma pentru a o pune, cu dificultate și urmând o cale a pașilor mărunți, în practică. A recunoaște existența acestei preocupări seculare de a organiza/pacifica Europa nu permite însă a ignora diferența care intervine în secolul XX vizavi de secolele precedente. În fapt, „construcția europeană” începe cu Congresul de la Haga, din 1948. Discuția este de actualitate și în prezent, când Europa politică încă nu s-a născut, iar Europa economică se află într-o perioadă de mari transformări, sub impactul valurilor de extindere dincolo de granițele Europei vestice, unde a prins contur. O a doua preocupare rezultă din conștiința că există o unitate europeană care transcende diversitatea politică, economică, socială, culturală: „Ce qui signifie qu’au-dela des États-nations il existe un tout, un ensemble nommé Europe auquel on peut se référer”¹. Pierre Gerbet² vorbește despre Europa ca despre o entitate aflată în permanență sub incidentă a două forțe opuse, un principiu unificator și unul care favorizează diversitatea. Raportul între cele două nu reflectă un echilibru static: în același timp în opoziție, cele două se află într-o relație mai subtilă care le face să și depindă reciproc până la un punct a cărui fragilitate constă tocmai în faptul că poate înclina către instabilitate și conflict. Fabrice Larat explică: „De fait, c'est toute l'histoire de l'Europe qui est marquée par cette dialectique de l'unité et de la diversité. Avec sa multitude de peuples, de nations et de cultures, l'Europe est par nature plurielle. En même temps, elle a toujours connu des phases de convergence et des velléités d'unification, même s'il s'agissait toujours d'unité passagère et partielle...”³. Nivelul unității în diversitate este dificil de atins⁴. În accepția celor doi autori, în evoluția sa, principiul diversității a funcționat ca mecanism de dezvoltare, prin concurență, până la un punct în care concurența devine rivalitate, iar rivalitatea încetinește dezvoltarea, echivalând cu un conflict care din potențial devine activ. Cele trei elemente — problema păcii, conștiința unei unități

europeene, dar și respectul diversității — schițau deja în prima jumătate a secolului XX profilul necesar al unui proiect european. Iată cum explică Fabrice Larat construcția Europei Occidentale postbelice, ca răspuns la trei factori: necesitatea de a rezolva *problema germană* — teritoriul german a fost împărțit, după capitularea Germaniei, în patru zone de ocupație, ceea ce a constituit subiect pentru numeroase discuții, avându-se în vedere mai ales potențialul economic, statutul lor, dar și dorința Germaniei de a se implica în construcția europeană de pe poziții de egalitate, deci recuperându-și statutul suveran; *reconstrucția economică și socială*, datorită faptului că distrugerile provocate de război creau o sursă de nemulțumire pe care masele o puteau transforma în conflict; *expansionismul sovietic*, în consecința căruia statele occidentale vor trebui să susțină dezvoltarea economică și militară a părții de vest a Germaniei⁵ și vor trebui să acționeze contra partidelor comuniste occidentale, care reprezentau un pericol intern. Înființarea a numeroase organizații internaționale europene — în domeniul economic, politic, militar — după 1945, având drept caracteristică o structură instituționalizată care definește o sferă de competențe și mijloace pentru a o pună în aplicare, merge în direcția unei „autonomizări“ a cooperării europene în raport cu statele implicate. Toate aceste elemente pe care Larat le folosește pentru a explica declanșarea construcției europene în vestul continentului converg către reconcilierea franco-germană ca nucleu, pe fondul unei dispute mai vechi, între o vizionă federalistă, respectiv una paneuropeană. În plus, trebuie luat în considerare sistemul constituit de cele două mari puteri, SUA și URSS, pentru care Europa devine ea însăși un spațiu de înfruntare: „Estul european devenit protecțorat, iar Vestul satelit“⁶.

Richard Coudenhove-Kalergi lansează primul său apel la unitatea europeană în noiembrie 1922, în proclamația *Pan-europe, un projet*, în care vorbește despre o nouă ordine europeană. Propune președintelui cehoslovac, Masaryk, un proiect de uniune europeană după modelul Micii Înțelegeri dintre Cehoslovacia, România și Iugoslavia. În 1923 publică *Pan-Europe*, un manifest în care analizează viitorul Europei în termenii unei alternative între unitate și prăbușire și adresează politicienilor și oamenilor de afaceri un apel de a se implica într-un proiect referitor la viitorul european: „La Pan-europe refuse catégoriquement l'hégémonie d'un peuple ou d'un État européen. Une Pan-europe ne saurait se concevoir que comme une libre association d'États: une confédération et non une fédération intégrée. On appellera cette confédération 'États-Unis d'Europe' ou 'Union douanière européenne', ou 'Pan-europe', le nom importe peu, mais la condition essentielle en est qu'aucun État, aucun peuple ne sacrifie sa souveraineté sur l'autel européen. La nouvelle Europe devra naître de la coopération organique de nombreux États et de nombreux peuples.“⁷ Trei ar fi motivele care impun unitatea europeană: necesitatea de a contracara pericolul bolșevic; reacția la dominația economică americană; păstrarea rolului de lider al Europei pe plan mondial. În vizionarea lui Coudenhove-Kalergi, panamericanismul putea fi un model de organizare, mai ales pentru că permite păstrarea suveranității intacte a statelor. Din acest proiect sunt excluse Rusia — căci Revoluția bolșevică a trasat o linie de demarcare între aceasta și Europa —, dar și Anglia,

al cărei imperiu o distanțează de asemenea de Europa. Pan-Europe este concepută ca o organizație regională a Societății Națiunilor și urma a dispune de un Consiliu format din delegați ai statelor — Coudenhove-Kalergi sustine principiul egalității statelor —, o Adunare a reprezentanților parlamentari și o Curte de Justiție. Rolul său este de a arbitra conflictele dintre blocurile regionale: Pan-Europe, America de Nord, America de Sud, Commonwealth, Uniunea Sovietică, Extremul Orient⁸. În 1923 Coudenhove-Kalergi creează *Uniunea paneuropeană*, cu sediul la Viena, prima mișcare transeuropeană și care are organizații în fiecare țară, este independentă orice partid politic și este reglementată de dreptul elvețian⁹. Contele Coudenhove-Kalergi aduce în discuție și reconcilerea franco-germană ca element de bază pentru unitatea europeană. Mai mult, în 1923, el formulează pentru prima dată ideea de a gestiona în comun cărbunele Germaniei și minereurile Franței¹⁰ și creează un consiliu economic paneuropean franco-german pentru a impulsiona o colaborare economică prin care să se evite conflictul între cele două state. Chiar dacă prin acest consiliu nu s-a realizat armonizarea industriilor avute în vedere și s-au impus suspiciunile reciproce ale celor două state, el este interesant ca idee care se va concretiza decenii mai târziu și prin faptul că exprimă o realitate a Europei Occidentale a acelei epoci: succesul economic american impunea o colaborare între statele europene, iar proiectele existente în acest sens plecau de la industria minieră și aparțineau fie unor oameni politici fie unor industriași care susțineau ideea de Europa și apropierea franco-germană. O primă etapă în construcția unității europene este, pentru Coudenhove-Kalergi, cea a unei conferințe paneuropene care să favorizeze cooperarea interguvernamentală, mai ales în ceea ce privește regimul vamal, cultura și arbitrajul. Este vorba de un model confederal. O a doua etapă presupune semnarea unui tratat pentru a generaliza arbitrajul și acordurile prin care să se creeze o obligație pentru state. Etapa trei înseamnă crearea uniunii vamale pentru a da omogenitate economică și practic fundament Statelor Unite ale Europei¹¹.

Aristide Briand, ministru francez al Afacerilor Externe, este, alături de Coudenhove-Kalergi, personalitatea asupra căreia se insistă în ceea ce privește reflecția asupra Europei, în perioada de dinainte de al doilea război mondial. Este primul om de stat care propune în mod oficial organizarea europeană, constatănd neputința Societății Națiunilor de a asigura securitatea colectivă. După ce în 1927 devine președinte de onoare al Uniunii paneuropene înființate de Coudenhove-Kalergi, Briand rostește în septembrie 1929 un discurs în fața Adunării Generale a Societății Națiunilor în care subliniază că ideea de Europa există de secole și că pentru a căpăta o formă concretă este necesar „un lien fédéral”¹². Briand are în vedere o uniune regională — o Europă care se întinde până la frontiera cu URSS și include și țările baltice — în care legătura federală nu diminuează suveranitatea statelor și care acționează în primul rând pe plan economic: „Évidemment, l'association agira surtout dans le domaine de l'économique: c'est la question la plus pressante. Je crois que l'on peut y obtenir des succès. Mais je suis sûr aussi qu'au point de vue politique, au point de vue social, le lien fédéral, sans toucher à la souveraineté d'aucune des nations qui

pourraient faire partie d'une telle association, peut être bienfaisant.¹³ Proiectul Briand a avut un ecou puternic în cadrul Adunării Societății Națiunilor, deși lipsea o propunere concretă, iar discursul punea alături principiul suveranității, principiul federal și noțiunea de asociere de state¹⁴, fără să explice cum ar putea funcționa acestea împreună sau care sunt liniile care le separă. În fapt, aşa cum a observat și Edgar Morin, încă din secolul XIX în discuțiile despre un proiect european termenii federalism, confederalism, cooperare nu erau încă totul clarificați, iar un spatele acestor termeni se aflau unele proiecte a căror ampioare intra în conflict cu incapacitatea statelor de a renunța în favoarea unui proiect comun la propriile interese și la diferențele mecanisme de a asigura o relativă stare de pace. Briand a fost însărcinat să redacteze un raport pe care îl va prezenta în fața Societății Națiunilor sub titlul *Memorandum sur l'organisation d'un régime d'un union fédérale européenne* la 1 mai 1930; de data aceasta, interesul marilor țări europene vizavi de acest proiect a fost scăzut. *Memorandumul*, spre deosebire de cel anterior, care punea accentul pe planul economic, dezvoltă ideea de acțiune politică, fapt explicabil în condițiile în care declanșarea crizei economice reducea posibilitatea colaborării statelor în acest plan. Raționamentul său pare inversat în acest al doilea raport: uniunea politică este cea care creează premisele unei securități propice dezvoltării economice și unui spațiu economic comun. Din nou, uniunea politică nu trebuia să afecteze suveranitatea statelor — federația europeană are la bază ideea de uniune dar nu de unitate¹⁵; statele își coordonau acțiunea în cadrul unei conferințe europene compuse din delegații guvernamentale ale tuturor statelor europene membre ale societății națiunilor. Proiectul lui Briand era de a reconstituîi o identitate a Europei în cadrul Societății Națiunilor, nu de a construi o federație numită Statele Unite ale Europei¹⁶. Statele europene au reacționat conform propriilor interese, fără a se găsi un punct comun și susținerea necesară pentru acest proiect: însăși prioritatea politicului asupra economiei a suscitat controverse. De asemenea, s-a insistat asupra suveranității, deși chiar proiectul declara respectarea acestui principiu. Germania dorea revizuirea tratatului de pace din 1919 și obținerea egalității de drepturi ca bază pentru participarea sa la o organizație europeană. Atitudinea Marii Britanii, de refuz al ideii de uniune europeană — atitudine pe care nu o va abandonă ușor — decurgea din faptul că nu dorea nici să se implice, dar nici să permită formarea unei organizații din care să nu facă parte: „La Grande Bretagne, elle, niait l'utilité même d'une union européenne, que ce soit une fédération ou non, car elle ne voulait ni y participer, ni voir se former un bloc européen sans elle.”¹⁷ La 1 septembrie 1930, Briand prezintă un nou raport, în care renunță la crearea de organe speciale, în favoarea unei comisii care să studieze problema europeană. Această comisie va înceta să se reunească odată cu moartea lui Briand, în 1932.

Climatul european, marcat de criza economică și de „închiderea“ economică a statelor, de ascensiunea nazismului în Germania, de formarea alianțelor, de ineficiența Societății Națiunilor și apoi de izbucnirea războiului demonstrează din nou necesitatea unei organizări europene. Preocuparea de a căștiga războiul și de a organiza pacea a determinat state ca Anglia și Franța să gândească posibilitatea unei apropiieri instituționalizate. În fapt, o primă concepție asupra organi-

zării europene pleca de la acest nucleu franco-britanic. Mai târziu, în urma retințelor britanice vizavi de o structură care depășește nivelul cooperării interguvernamentale, Franța se va reorienta, luând în considerare reconcilierea franco-germană ca bază pentru (re)construcția Europei. În 1940, cu convingerea că Anglia și Franța nu pot elibera Germania nazistă dacă acționează separat, *Arnold Toynbee* redactează, după o serie de discuții între intelectuali englezi și francezi, un proiect de a pune în comun apărarea, controlul resurselor și comerțul exterior al Franței și Angliei, mergând până la crearea unei cetățenii franco-britanice, la dezvoltarea unei politici coloniale comune și la stabilirea unui control parlamentar comun asupra unor anumite aspecte politice. Această inițiativă a fost diferit receptată în cele două țări. Guvernul englez a fost reticent, iar ca rezultat, cele două state se angajează în semnarea împreună a unui armistițiu și în cooperarea pentru organizarea păcii¹⁸.

Ideea cooperării franco-britanice îl preocupa și pe *Jean Monnet*, ca soluție pentru aceleași probleme: câștigarea războiului și gestionarea păcii. Experiența sa în ceea ce privește cooperarea pe domenii precise între state pornește de la organizarea în timpul primului război mondial a Comitetului interaliat care a gestionat forțele maritime puse în comun ale Franței, Italiei, Angliei și Statelor Unite; apoi, după începerea celui de-al doilea război mondial, Monnet conduce Comitetul de coordonare franco-britanic, cu competențe în materie de transport, armament, materii prime, petrol. O primă concretizare a preocupărilor lui Monnet constă în redactarea unui proiect, în iunie 1940, după ocuparea Franței de către Germania, plecând de la ideea că menținerea Franței în război nu se poate realiza decât prin instituționalizarea cooperării franco-britanice, și chiar o „fuziune“ a suveranităților lor. Monnet propune și uniunea vamală și crearea unei monede unice. Proiectul este redactat de Monnet împreună cu oameni politici englezi și francezi — printre care Desmond Morton, Arthur Salter, René Pleven. Atât pentru cabinetul englez, cât și pentru guvernul francez, proiectul oferea o posibilitate pentru ca Franța să rămână în război de partea forțelor aliate împotriva Germaniei. Acest argument a suscitat interesul lui Churchill — deși nu era adeptul unei construcții europene —, dar și al lui de Gaulle, care dorea să împiedice guvernul francez să semneze armistițiul. Ca atare, cabinetul britanic propune, pornind de la textul redactat de Monnet, o uniune franco-britanică, care să disponă de organisme comune pentru apărare, politica externă, finanțe și economie; instituirea cetățeniei franco-britanice; reconstrucția în comun, după încheierea războiului; crearea unui comitet de război unic, care va funcționa pe toată durata războiului, gestionând toate forțele armate puse în comun în cadrul uniunii. Semnarea armistițiului de către Franța a lipsit de sens și de conținut acest proiect.

În cursul războiului, în concepția mișcărilor naționale de rezistență — care, preocupate de reorganizarea Europei după război, vor susține că principiul independenței statelor nu poate împiedica solidaritatea acestor state — este vorba despre o Europă federală, disponând de un guvern, de o armată și de o curte de justiție. În iunie 1941, *Altiero Spinelli*, din poziția sa de oponent al regimului fascist, redactează împreună cu *Ernesto Rossi* un *Manifest* care va circula clandestin.

tin în rândul mișcării de rezistență italiene și în care își expune concepția federalistă asupra unei Europe libere și unite. Spinelli afirmă că fascismul s-a dezvoltat din ideologia independenței naționale combinată cu imperialismul capitalist. Ca atare, o Europa a păcii postbelică trebuie construită pe alte principii decât cele care au permis afirmarea unei ideologii atât de dăunătoare. După căderea lui Mussolini, Spinelli fondează Mișcarea Federalistă Europeană (1943), al cărei program este chiar manifestul din 1941¹⁹.

În Franța, expresia *Statele Unite ale Europei* apare în presa clandestină; în iulie 1944, la Geneva, este publicată o *Declarație a mișcărilor de rezistență europene* — daneză, franceză, italiană, olandeză, cehă, iugoslavă, poloneză, germană — al cărei punct central este susținerea unei Europe postbelice federale, o uniune federală care să facă imposibile efectele naționalismului²⁰. În Marea Britanie mișcarea *Federal Union* milită pentru un federalism european și un federalism mondial²¹. În același timp, guvernele în exil ale Belgiei, Luxemburgului și Olandei negociază la Londra condițiile pentru a crea o uniune vamală, care intră în vigoare la 1 ianuarie 1944. Tratatul care instituie uniunea vamală între cele trei va fi semnat în septembrie 1944. Acest demers este semnificativ în sensul că demonstrează conștientizarea necesității unei acțiuni comune a statelor, dar nu are deschidere europeană. Un proiect mai amplu nu găsește încă susținerea politică într-o Europă cu o situație complicată: mari pierderi umane și materiale, dar și divizare politică provocată de expansiunea URSS în spațiul estic și central al continentului. Astfel că inițiative precum cea a lui Paul-Henri Spaak, ministrul Afacerilor Externe al guvernului belgian în exil la Londra — vizând regruparea politică, economică și militară a Belgiei, Olandei și Franței —, sau a lui Paul Van Zeeland, care propunea uniunea vamală și monetară a Europei, nu se concretizează. În august 1943, în calitatea sa de comisar pe probleme de înarmare în cadrul Comitetului francez de eliberare națională, Monnet afirma într-o notă adresată respectivului organism că pacea europeană este incompatibilă cu reconstituirea statelor europene pe baza suveranității naționale și a protecționismului economic: unitatea economică europeană poate genera unitate politică, sub forma federală. Proiectul său prinde un contur mai clar când Monnet explică unitatea economică europeană în termenii organizării industriei grele a Europei: gestionarea industriei cărbunelui și oțelului din zona Ruhr de către o autoritate europeană, inclusiv un transfer de autoritate dinspre state către aceasta și crearea unei piețe comune. Pe baza ideilor lui Monnet, Comitetul francez pentru eliberare națională redactează un document asupra federației europene; o uniune federală vest-europeană urma a include Franța, Belgia, Olanda, Luxemburg, având deschidere cel puțin pe plan economic către Germania și acceptând asocierea Marii Britanii. De Gaulle va prezenta în martie 1944 acest plan în fața Adunării consultative de la Alger, și deși insistă asupra respectării suveranității statelor, propunerea franceză rămâne fără ecou.

În plan economic, vizavi de situația postbelică a Europei occidentale, poziția Statelor Unite ale Americii a avut un rol semnificativ în construcția europeană, pentru că a condiționat ajutorul economic acordat acestor state tocmai de ideea că ele trebuie să găsească un numitor comun. Cu alte cuvinte, ajutorul american

se adresează Europei — a cărei redresare este necesară ținând cont de ascensiunea URSS — și nu statelor luate separat: „Il ne serait ni bon, ni utile que le gouvernement des États-Unis entreprenne d'établir unilatéralement un programme destiné à remettre l'économie de l'Europe sur pied. C'est l'affaire des Européens“, afirma generalul Marshall, secretar de stat american, cu ocazia unui discurs la Universitatea Harvard, în iunie 1947²². Inițial, ajutorul economic pentru Europa se derula în cadrul ONU, prin intermediul unei Comisii Economice pentru Europa — înființată în 1946, ca primă organizație economică interguvernamentală cu competențe în sectorul industriei cărbunelui și al transporturilor —, iar finanțarea venea preponderent din partea Statelor Unite. Statele Unite vor renunța la acest organism în ceea ce privește aplicarea Planului Marshall (*European Recovery Program*) și vor restricționa ajutorul la țările cu regimuri democratice²³. În iulie 1947, statele occidentale organizează o conferință economică al cărei scop este de a evalua, în cadrul unui comitet pentru cooperarea economică europeană, resursele și nivelul ajutorului economic de care aveau nevoie pentru faza de reconstrucție. Ca urmare, la 16 aprilie 1948 se va semna convenția care stă la baza Organizației Europene de Cooperare Economică (OECE), de către 16 state: Austria, Belgia, Danemarca, Elveția, Franța, Grecia, Italia, Irlanda, Islanda, Luxemburg, Norvegia, Olanda, Portugalia, Regatul Unit, Suedia și Turcia, precum și zonele germane ocupate de forțe occidentale și regiunea Trieste. OECE a asigurat repartizarea ajutorului american, a coordonat politicile economice nationale, a acționat pentru a compensa lipsa de convertibilitate a monedelor și pentru a suprime restricțiile cantitative în privința comerțului între statele implicate, în direcția unei uniuni vamale și a unui spațiu de liber-schimb. Limitele OECE rezultă din imposibilitatea statelor membre de a depăși controversa privind caracterul supranațional sau interguvernamental al organizației, de fapt poziția britanică favorabilă celei de-a doua orientări impunându-se.

În plan militar, interesul de a stopa un eventual nou pericol german va determina semnarea unui tratat — Tratatul de la Dunkerque — de asistență reciprocă între Franța și Marea Britanie, împotriva unei agresiuni germane. Ruptura ideologică a Europei și implicațiile acesteia asupra securității, amenințate de data aceasta de URSS, pericol real în comparație cu virtuala nouă agresiune germană, au determinat Franța și Anglia să ceară ca sprijinul Statelor Unite să se direcționeze și în plan militar. Ca și în domeniul economic, condiția impusă de Statele Unite a fost aceeași, și anume a unei acțiuni comune. În februarie 1948, Franța și Marea Britanie invită statele Benelux să se asocieze tratatului semnat cu un an înainte. În martie 1948 se semnează Tratatul Uniunii Occidentale, la Bruxelles, cuprinzând prevederi în plan militar — apărare comună și asistență reciprocă împotriva oricărei agresiuni, înființarea unei Comitet al Ministerilor Apărării, asistat de comitete specializate a căror misiune era planificarea strategică și armamentul — precum și colaborarea în plan politic, economic, cultural. Diferitele încercări de a da o structură politică acestui tratat, dincolo de componenta de apărare, prin crearea unei adunări comune a statelor membre, nu s-au materializat²⁴. De asemenea, tratatul instituie o colaborare după modelul

tradițional, la nivel interguvernamental. Acest tratat se află la baza Tratatului Nord-Atlantic, care va absorbi de altfel Uniunea Occidentală într-o structură de securitate care depășește cadrul european.

Dimensiunea politică a unui proiect de organizare europeană rămânea însă prință la mijloc între nevoia de sprijin economic și militar din partea SUA și o mișcare federalistă activă în multe din țările vest-europene — cu susținători printre organizațiile private, curentele politice sau diversi oameni de afaceri — dar care, lansând din nou expresia *Statele Unite al Europei*, nu preciza sensul acestea și mijloacele de a o pune în practică: mișcările federaliste nu aveau ele însă o concepție unitară, mergând de la federalismul pur, până la formule care marcau o alunecare către o vizion mai „relaxată” asupra cooperării statelor, în sensul unei simple asociații. Această lipsă de omogenitate a mișcărilor federaliste a fost totuși fertilă: ea nu a împiedicat tendința lor de unificare, în cadrul Congresului de la Haga din 1948 — unul din momentele cheie ale construcției europene, care, întrucâtva, dă măsura preocupărilor din epocă. În orice caz, după cum afirmă Gerbet²⁵, se discuta asupra faptului că suveranitatea absolută a statelor nu este compatibilă cu necesitatea de a organiza pacea: fiind mai degrabă „une phase encore à demi-sauvage de la vie des nations“ (Michel Debré) sau „L'organisation (internationale)... doit prendre la forme d'une fédération des nations autonomes abandonnant chacune une part de sa souveraineté à un organisme international doté d'une direction propre“ (Léon Blum). Se dezbaterea de asemenea chestiunea franco-germană. Gerbet face de altfel o prezentare a contribuțiilor franceze din epocă și a modului în care partidele politice franceze se raportau la problema unității europene, pe distincția federaliști-unioniști și arată că utilizarea termenului „federalism“ nu rezolvase încă problema caracterului imprecis și vag, dar devenise aproape o modă.

În septembrie 1946, Winston Churchill vorbește despre *Statele Unite ale Europei* într-un discurs la Universitatea din Zürich — cu influență asupra opiniei publice —, în care reconcilierea franco-germană, și, în definitiv a tuturor statelor — inclusiv Statele Unite și URSS —, este formulată ca o condiție de bază pentru pacea europeană. Totuși, Marea Britanie nu este inclusă în acest plan de refacere a „marii familii europene“²⁶. În decembrie 1946 diferite mișcări federaliste naționale se regrupează în *Uniunea Europeană a Federaliștilor* — care se transformă în *Mișcarea federalistă europeană* în 1959 —, militând pentru o federație europeană care să dispună de un guvern propriu cu puteri reale și de un parlament cu putere legislativă. Ideea federalistă se bucura în epocă de sprijin din partea partidelor politice: partide socialiste, care se organizează ca mișcare în favoarea Statelor Unite sociale ale Europei — unificarea continentului devenind prioritară în raport cu idealul instaurării socialismului, iar internaționalismul integrând o idee europeană — ca și partide creștin-democrate — în Italia, Franța, Germania — care constituie în martie 1947 les *Nouvelles Équipes Internationales*. Cu excepția partidelor comuniste, principalele partide politice înfințează „organizații europene“, care vor lua parte la Congresul de la Haga din 1948, de unificare a mișcărilor federaliste²⁷.

În Marea Britanie, curențul favorabil unei construcții europene mergea în direcția unei confederații, a creării unui *Commonwealth* european, inspirat din

concepția lui Churchill. Acesta se întâlnește în 1946 cu Richard Coudenhove-Kalergi și în urma unor discuții între cei doi o nouă organizație, *United Europe Movement*, se înființează în 1947, fără participarea lui Coudenhove-Kalergi. Aceasta, în același an, creează propria organizație, *Uniunea Parlamentară Europeană*, mergând pe ideea să folosească parlamentele naționale, pe care le atrage în direcția unei Europe unite, ca factor de presiune asupra guvernelor naționale, prin intermediul unei adunări parlamentare europene, aleasă de parlamentele naționale. Coudenhove-Kalergi avea în vedere chiar elaborarea unei Constituții pentru Europa, și în acest scop a cerut unui număr de 4000 de parlamentari din 13 state europene să se pronunțe pentru sau contra unei Federații europene în cadrul Națiunilor Unite. Propunerea sa trezește deopotrivă entuziasm și respingeri. Denis de Rougement, membru al Uniunii Europene a Federaliștilor, îl critică de pe poziția unui federalism integral. Duncan Sandys, lider al mișcării europeaniste britanice, *United Europe Movement*, susține cooperarea interguvernamentală fără delegație de suveranitate²⁸. Un proiect de constituție este votat de al doilea Congres al Uniunii Parlamentare Europene, dar opoziția parlamentarilor britanici, scandinavi și olandezi determină abandonarea, în septembrie 1948, a acestui proiect.

Tot în 1948 se constituie, sub conducerea ministrului britanic Duncan Sandys, un *Comitet internațional de coordonare pentru Europa unită*, care convoacă, în mai 1948, Congresul de la Haga al grupărilor federaliste, reunind 800 de personalități din 19 țări, sub președinția de onoare a lui Winston Churchill. Cităm din „Mesajul către Europeani“, lansat de Congres: „L'Europe est menacée, l'Europe est divisée, et la plus grave menace vient de ses divisions... À défaut d'une union librement consentie, notre anarchie présente nous exposera demain à l'unification forcée, soit par l'intervention d'un empire du dehors, soit par l'usurpation d'un parti du dedans.“²⁹ Mișcarea europeană care va rezulta în urma unei decizii a congresului nu va înlocui diferitele mișcări proeuropene, ci le va reuni. La președinția acestei mișcări îi vor urma lui Winston Churchill — Léon Blum, Richard Schuman, Paul Henri Spaak, Alcide de Gasperi, după principiul situării deasupra tendințelor politice și al reprezentării atât a mișcărilor naționale cât și a caracterului internațional al organizației.

Lucrările congresului au generat numeroase rezoluții, ale căror abordări reflectau cele două perspective asupra construcției europene: *tendința federalistă* — susținând fuziunea statelor și o putere politică independentă de guvernele naționale — și respectiv *tendința unionistă* — partizană a unei simple cooperări între state —, ca principal clivaj al opinioilor prezente. Căutarea unei formule instituționale care să susțină construcția europeană se reflectă de asemenea în aceste rezoluții. Din aceste rezoluții, propuse de diferiți oameni politici — delegațiile franceză și britanică erau cele mai numeroase —, sunt de reținut propunerii precum cea de a pune în comun o parte a suveranității statelor, pentru colaborarea în materie de resurse; integrarea Germaniei; Coudenhove-Kalergi³⁰ reușește să impună ideea unei adunări europene, aleasă de către parlamentele naționale, instituție europeană, ale cărei principii de constituire merg de la regruparea unor membri ai parlamentelor naționale până la adoptarea sufragiului uni-

versal cu cota de reprezentare de 1 deputat pentru 1 milion de locuitori și ale cărei atribuții reflectă la nivelul mecanismului de decizie aceeași dispută între federaliști și unioniști. Tocmai la nivelul diferențelor între opinii privind natura și competențele instituțiilor care ar fi trebuit să susțină un proiect european se resimt ezitările în această direcție. Urmând calea unei construcții de amploare și ghidată de obiective general, congresul nu a reușit obținerea unui acord în privința construcției respective, deși printre realizările sale concrete, dincolo de definirea unui grup minim de chestiuni europene, a unor linii de bază, se află constituirea, un an mai târziu, a Consiliului European. Rezoluția finală a Congresului de la Bruxelles al *Mișcării Europene* (februarie 1949) prevede crearea unei Adunări Parlamentare europene, aleasă de către parlamentele naționale. Propunerea este adresată statelor semnatare ale Tratatului de la Bruxelles, care, prin intermediul unui Comitet permanent pentru studiul și dezvoltarea federării europene, redactează tratatul de instituire a Consiliului European, semnat la Londra, la 5 mai 1949, de către cele cinci state, la care se adaugă Irlanda, Italia, Danemarca, Norvegia, Suedia. Dezbaterile privind natura și competențele acestei organizații s-au concentrat în jurul celor două viziuni, care de altfel se confruntă de-a lungul întregului proces de construire a spațiului european. Divergențele între britanici și continentali nu erau legate atât de puterea de care urma să dispună adunarea parlamentară a organizației — guvernele păstrând puterea lor de decizie în privința propunerilor înaintate de adunare —, ci de gradul de independență al adunării față de guvernele statelor membre. Pe de altă parte, Franța și Benelux au promovat ideea că instituțiile noii organizații trebuie să reflecte opinia publică, să aibă un caracter cu adevărat parlamentar și să dispună de competențe extinse și reale. În final, soluția care se regăsește în textul tratatului înclină în favoarea viziunii britanice, căci, deși se instituie o adunare parlamentară, aceasta nu are decât un rol consultativ, iar propunerile pe care le înaintează pot fi blocate de un comitet interguvernamental de tip clasic, care decide în unanimitate și ale cărui lucrări nu sunt publice, spre deosebire de cele ale adunării parlamentare; în acest sens Charles Zorgbibe afirma: „L'ambiguïté du compromis est ailleurs; un large domaine d'intervention est reconnu au Conseil de l'Europe, mais ses moyens d'action effectifs sont très limités³¹. Fabrice Larat apreciază ca limitată capacitatea integratoare a Consiliului European, atât din punct de vedere al spațiului geopolitic căruia î se adresează — țările europene atașate democrației libere și pluralismului politic —, cât și în privința „profundizimii“, a instituțiilor și a competențelor sale.

Construcția europeană nu a rezultat atât dintr-o acțiune de masă — deși ideea de unitate europeană se bucura de o oarecare popularitate, dublată însă și de o lipsă de claritate în privința a ceea ce această unitate înseamnă —, sau din acțiunea unor partide politice, deși socialiști sau creștin-democrați au inclus între preocupările lor această chestiune, cât mai degrabă din contribuția unor personalități și a unor mici grupuri cu influență, ale căror proiecte au reușit la un moment dat să antreneze voința politică în acest sens: „Acest suflu ideologic și politic era prea slab pentru a crea o mișcare europeană populară (s.n.), dar suficient de puternic pentru a aduce ciment puținilor econocați și tehnocați ce vor

deveni constructorii unei comunități de producție și piață.³² Influența acestor personalități asupra guvernelor, care preiau pe agenda lor obiectivul construcției europene, se face resimțită după 1948, reluând aceeași tensiune între diferite concepții — care traduc diferite interese: federație–uniune–asociație; sau, în funcție de domeniul vizat: integrare politică sau integrare economică. Aceste personalități au reușit să întemeieze „o primă Europă, foarte redusă, pecetluită de reconcilierea franco-germană și cimentată de democrația-creștină și de partidele social-democrate“ (Morin), care a trecut de rezistența naționalismelor, de caracterul vag al formulelor integratoare de mare ampioare privind Europa politică, de preocuparea redusă a populației pentru această chestiune.

Viziunea lui Jean Monnet³³ este inovatoare, în condițiile în care elementele cheie ale planului său, precum eliminarea conflictelor franco-germane sau controlarea resurselor economice, se regăsesc în proiecte anterioare, aşa cum am încercat să surprindem, urmărind mai degrabă o succesiune cronologică. Constatată deja cu ani în urmă, metoda Monnet se orientează mai degrabă către acțiunea concretă, pe domenii bine delimitate, care articulează interese și obiective precise. Această acțiune comună pare a lăsa pe un alt nivel chestiunile de natură politică asupra unui proiect european ale cărui viziuni diferite sau contradictorii erau dublate de o lipsă de precizie în privința conținutului unor termeni precum: Statele Unite ale Europei, federalism, unionism, europeanism, sau însuși termenul de Europa³⁴. Experiența lui Monnet care pe timpul celor două războaie a gestionat forțele militare aliate este semnificativă exact din punctul de vedere al acestei abordări legate de cooperarea statelor.

Chestiunea reînarmării Germaniei ca răspuns la amenințarea sovietică, rezolvarea problemei regiunii Ruhr — gestionată de o autoritate internațională, dar fiind subiect de nemulțumire pentru o Germanie care dorea să-și recapete poziția de egalitate —, recunoașterea prin acordurile de la Washington din aprilie 1949 a existenței politice a Germaniei vestice sunt elemente care au conturat poziția importantă a Germaniei în proiectul european. Konrad Adenauer, primul cancelar ales democratic după cel de-al doilea război mondial, este recunoscut ca unul din „părinții fondatori“ ai Europei — pe care o vedea unită pentru a contracara pericolul communist — și ca artizan al apropierii de Franța și al participării Germaniei de Vest la Pactul Nord-Atlantic³⁵. Franța părea să-și fi asumat o dublă misiune, din poziția sa de leader continental (poziție pe care chiar SUA au încurajat-o, pe ideea că un proiect european trebuia să vină din partea unui guvern european): rezolvarea problemelor în relația cu Germania și respectiv identificarea unei soluții de construi un spațiu european în care Germania să fie deplină integrată, în condițiile în care Consiliul Europei era blocat de concepția interguvernamentală, iar OECE nu reușise să realizeze integrarea economică a Europei. Reintegrarea Germaniei însemna a-i canaliza potențialul de dezvoltare exact în direcția și în avantajul proiectului respectiv. În acest fel, centrul de greutate al proiectului lui Monnet s-ar putea afla la intersecția a două axe: cea care rezultă din controlarea materiilor prime esențiale în epocă pentru industria războiului și cea reprezentată de raportul între cele state menționate mai sus. Sintetizând, „...les pères fondateurs ont choisi la voie économique pour tenter

d'accéder a l'Europe politique³⁶ — crearea Comunității Cărbunelui și Oțelului reflectă opțiunea pentru declanșarea integrării economice prin realizări concrete și limitate — în cadrul unei organizații care să nu depindă direct de statele implicate, ci de un organism plasat „deasupra“ acestora — ca o modalitate de a pune capăt unor discuții fără ieșire asupra naturii politice a unei Europe ce trebuia „construită“. Jean Monnet este favorabil unei Europe supranaționale, în care își găsesc locul Anglia și cooperarea cu SUA. Concepția sa era diferită de instituționalism, dovedit fiind că Europa nu putea fi unită „de sus în jos“, prin crearea de instituții și elaborarea unei constituții de tip federal, dar și de intergovernamentalism, care subordona guvernelor organizațiile internaționale. Viziunea sa integratoare și funcționalistă a permis crearea primei instituții supranăționale³⁷, Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului, formulă de a pune bazele unei solidarități pe domenii economice cheie limitate, dar care conține în ea însăși posibilitatea extinderii către alte domenii. Cu alte cuvinte, Monnet consideră că dezvoltarea economică europeană nu poate fi concepută decât în termenii interdependenței statelor europene: „Les pays d'Europe sont trop étroits pour assurer à leurs peuples la prospérité... Il leur faut des marchés plus larges. Leur prospérité et les développements sociaux indispensables sont impossibles à moins que les États d'Europe ne se forment en une fédération ou une entité européenne qui en fasse une unité économique.“³⁸

De altfel, ideea „plutea în aer“, după expresia lui Gerbet, dificultatea fiind de a găsi modalitatea de a o pune în practică, odată ce domeniile de interes fuseseră definite, actorii principali identificați, iar necesitatea de a acționa în comun recunoscută³⁹. Metoda funcționalistă care traversa concepția lui Monnet circula ca alternativă la opoziția între unioniști și federaliști deja în perioada interbelică, mergând pe ideea unei Europe economice — prin crearea de uniuni vamale sau prin organizarea comună a producției. Această temă revine după 1945, prin diferite propuneri: din partea Franței privind crearea unei uniuni vamale a statelor care acceptaseră Planul Marshall sau a celor semnatate ale Tratatului de la Bruxelles (1947, 1948); Conferința de la Westminster a Mișcării Europene (1949) discută integrarea pe sectoare (cărbune, oțel, electricitate), în vederea creării unor companii europene; la prima sesiune a Consiliului Europei (1949) din partea delegației franceze vine o propunere privind gestionarea în comun a industriilor oțelului și cărbunelui etc.⁴⁰ Pornind de la nemulțumirile create de chestiunea zonei Ruhr și a Sarrei, în martie 1950 Adenauer formulează o posibilă soluție: crearea unei uniuni franco-germane cu parlament unic și naționalitate comună, uniune ce ar putea fi extinsă și la alte țări. Formula propusă de Jean Monnet a făcut diferență și și-a găsit materializarea prin acțiunea politică a lui Robert Schuman — cel care în numele guvernului francez a lansat la 9 mai 1950 celebra *Declarație* care stă la baza CECO:

Crearea CECO, nucleu al proiectului european, pornește de la „întâlnirea“ și colaborarea dintre Monnet și Schuman, cel dintâi comisar al Planului din 1946, cel de-al doilea om politic francez, ministru de finanțe (1945), președinte al Consiliului de Miniștri (1947), ministru de externe (1948–1952). Funcționalismul lui Monnet completează concepția lui Schuman, pentru care chestiunea conflictului

franco-german nu putea fi rezolvată și închisă decât în cadrul unei Europe unite, în care o țară mare precum Germania nu putea fi redusă cu forța la statutul de „inferioritate“ rezultat din organizarea imediat postbelică, deoarece aceasta ar fi produs frustrări capabile să redeclanșeze pericolul naționalist. De asemenea, acest conflict nu putea fi rezolvat nici cu mijloacele tradiționale ale congreselor de pace⁴¹. În ceea ce-l privește pe Monnet, orientarea către nucleul franco-german vine după experiența nereușită a proiectului franco-britanic din 1940. În 1949 Monnet avea încă în vedere o Europă pe o bază franco-britanică începând prin armonizarea planificărilor economice ale celor două țări⁴².

Ca urmare a primirii pozitive din partea lui Schuman, Planul Monnet⁴³, în cadrul căruia nu era exclus un anumit nivel de dirijism, va fi anunțat în linii generale Consiliului de Miniștri, la 3 mai 1950, Schuman insistând asupra caracterului său secret, datorat mizei uriașe și a probabilelor reacții ale guvernelor, ale parlamentului francez, ale opiniei publice și mediilor economice interesate. Doar la 7 mai este înștiințat secretarul de stat american, Dean Acheson, iar la 9 mai Planul Schuman/Monnet este făcut cunoscut Cancelarului Adenauer, într-un rezumat față de care acesta își va exprima acordul și chiar entuziasmul, în timp ce la aceeași dată Marea Britanie, Italia și Benelux vor lua cunoștință doar de existența unei propunerii franceze. Factorul surpriză a fost considerat de cei doi esențial pentru succesul Planului, așa încât după obținerea unui acord de principiu din partea Consiliului de Miniștri, la 9 mai 1950, Schuman îl prezintă opiniei publice în cadrul unei conferințe de presă, în care trece în revistă elementele fundamentale ale unui proiect istoric: „...la France accomplit le premier acte décisif de la construction européenne et y associe l'Allemagne. Les conditions européennes doivent s'en trouver entièrement transformées. Cette transformation rendra possibles d'autres actions communes impossibles jusqu'à ce jour“; „L'Europe ne se fera pas d'un coup, ni dans une construction d'ensemble. Elle se fera par des réalisations concrètes, créant d'abord une solidarité de fait“; „Par la mise en commun de la production de base, l'institution d'une Haute Autorité nouvelle, dont les décision lieront la France, l'Allemagne et les pays qui y adhéreront, cette proposition réalise les premières assises concrètes d'une fédération européenne indispensable à la préservation de la paix.“⁴⁴

Propunerea franceză a trezit reacția pozitivă a guvernelor german, italian, belgian și luxemburghez. Acordul SUA — indispensabil, ceea ce stă mărturie asupra realității europene a epocii — era deja obținut. Doar Marea Britanie opunea rezistență, incomodată în primul rând de elementul de supranaționalitate introdus de *Declarația Schuman*, ale cărui consecințe practice le-ar fi dorit să rezulte în urma unor negocieri și pe care îl califica de altfel, în planul mai degrabă al principiilor, drept „nedemocratic și irresponsabil“⁴⁵. 6 state — Franța, Germania, Italia și Benelux — vor începe negocieri după ce își anunță, în comun, adeziunea la Planul Schuman/Monnet. Referitor la întregul preoces al negocierilor, Gerbet face un comentariu relevant pentru ceea ce reprezintă spiritul european: „...il y avait à la conférence cinq délégations nationales, les délégations étrangères, et une délégation européenne, la délégation française, parce que, systématiquement, Monnet et ses collaborateurs ont placé les discussions sur un terrain qui, pour eux, devait être déjà un terrain fédéral“⁴⁶.

În opinia lui Jean-Baptiste Duroselle, există 6 motive care au determinat Franța să adopte o politică externă favorabilă construcției Europei „occidentale”, prin care se va afirma ca lider european: amenințarea de „tip nou” reprezentată de războiul rece; sărăcia de după război și pericolul alunecării spre comunism; presiunea americană către o acțiune europeană unitară; amenințarea militară legată de contextul războiului rece; evoluția politicii Franței vizavi de Germania; opinia publică a cărei diversitate în privința specificului unei Europe unite se transformă în consens asupra ideii că Europa distrusă de război trebuie să-și refacă „grandoarea”⁴⁷. S-ar putea adăuga încă un motiv, expus de Monnet în *Memoriile sale*: „La France est liée à l’Europe, elle ne peut s’en évader. De la solution du problème européen dépend la vie de la France.”⁴⁸ La 18 aprilie 1951 va fi semnat, la Paris, Tratatul instituind Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului.

În Planul Schuman se vorbea de o singură instituție, „Înalta Autoritate”. Negocierile între cele 6 state au generat o structură instituțională tripartită inedită: de la *supranationalismul* Înaltei Autorități — executiv comunitar — și al Curții de Justiție și *caracterul interguvernamental* al Consiliului special de miniștri — organ de control național —, până la Adunarea compusă din parlamentari ai statelor membre — organ care reflecta un *principiu democratic*. Fabrice Larat pune exact pe seama acestei structuri instituționale tripartite succesul Comunităților Europene, respectiva structură asigurând convergența și coerenta a trei principii: principiul reprezentării democratice; principiul autonomiei organizației în raport cu statele componente; principiul respectării dreptului statelor de a avea un control asupra organizației. Într-un document al Ședinței din 10 august 1952 a Înaltei Autorități a CECO se anticipează ameliorarea instituțiilor pe măsura acumulării de experiență, precizându-se că un singur principiu nu poate fi pus în discuție: caracterul supranațional al acestui organism⁴⁹. Metoda comunitară este considerată de Gerbet ca un „progres în domeniul relațiilor internaționale”, ca un proces dialectic care duce la sinteza opozițiilor între nivelul european și cel național⁵⁰. În cadrul acestei schimbări de strategie, Înalta Autoritate, cu putere de decizie și independență financiară, era inovația cea mai impresionantă, dovedă că acest proiect, aşa cum subliniază și Gerbet⁵¹, se adresa nu atât unor indivizi determinați de identitatea lor națională, ci unor „Europeni”, pe care îi vedea uniți printr-un *lien fédéral*, determinat nu de existența unei constituții, ci de „solidaritatea de fapt” — ceea ce presupunea o metodă realistă, graduală, a pașilor mărunti. În același timp, în cursul negocierilor a fost discutat pericolul ca acest organism supranațional, cu resurse financiare proprii — rezultând dintr-un impozit european plătit de firmele din industria cărbunelui și oțelului —, să dezvolte un caracter tehnic și despotic, observația ce a dus la crearea unor organisme de control. Apoi, pentru a evita o „dominație” germană și franceză asupra Înaltei Autorități, s-a creat la propunerea Benelux un Consiliu special de miniștri care aproba deciziile importante ale Înaltei Autorități, în unanimitate sau prin vot majoritar, în funcție de importanța problemei. Proiectul lui Monnet avea meritul de a facilita amplierea, adică deschiderea sa europeană, cu latura practică, instituțională, tehnică, prin care să se dea coeziune organizației.

CECO reprezintă un model de integrare parțială care a generat mecanismele și resursele materiale și umane pe baza cărora evoluția ulterioară, către comunitățile europene și apoi către Uniunea Europeană, a însemnat extindere și profundare, pe două coordonate: în ce privește numărul statelor membre și respectiv domeniile abordate. În acest sens Planul Monnet/Schuman, ale cărui principii sunt reluate în Tratatul CECO, este un proiect dinamic și de amploare, deși aplicarea principiului integrării sectoriale a cunoscut numeroase dificultăți și limite⁵². Tratatul CECO va fi urmat de semnarea, câțiva ani mai târziu, a Tratatelor privind crearea Comunității Economice Europene și a Euratom, ale căror organe executive distincte vor fuziona în aprilie 1965, *de facto* în iulie 1967. Dacă Euratom corespunde integrării sectoriale, CEE se va extinde la ansamblul activităților economice, iar rezultatele sale, superioare celor ale CECO și CEEA, se reflectă în instaurarea uniunii vamale, a politicii agricole comune, a sistemului monetar european, a monedei unice. Metoda funcționalistă a avut rezultate doar pe baza sistemului creat prin CECO, nu în afara acestuia, pe o altă structură instituțională.

Nu vom dezvolta evoluția celor trei comunități către Uniunea Europeană creată prin Tratatul de la Maastricht și către stabilirea celor trei piloni ai uniunii. În prezentarea procesului care a dus la construcția occidentală am dorit să subliniem cum a luat ființă o Europă economică inițial restrânsă, supusă diferitelor valuri de lărgire — în condițiile în care chiar Planul Schuman afirma deschis posibilitatea extinderii numărului de state —, mai întâi în interiorul spațiului occidental al Europei — pentru care proiectul de altfel fusese conceput —, apoi dincolo de linia de divizare marcată de Zidul Berlinului. Dificultățile economice actuale ale Uniunii Europene sunt explicabile deopotrivă printr-o ciclicitate economică și prin şocul resimțit prin creșterea masivă a numărului de membri, statele recent admise trecând prin procese complicate de tranziție către democrație și un standard comparabil de dezvoltare economică. Dincolo de aceste probleme inerente unui sistem care evoluează în timp și se extinde, Europa economică este o realitate. Lucrurile se vor complica atunci când se va încerca transferul acestei metode pe planul militar, care nu putea fi disociat de cel politic: „...cette méthode, qui devait porter uniquement sur le plan économique où elle se justifiait le mieux, fut transposée à un domaine tout à fait différent, celui de la défense.”⁵³ Chiar înainte de semnarea CECO, chestiunea germană face obiectul a numeroase discuții: consensul asupra necesității de a apăra Germania era însoțit de diferențe în ceea ce privește reînarmarea acesteia, Franța având cele mai mari rețineri față de acest aspect. În orice caz, problema apărării impunea o soluție în cadrul european sau în cadrul tratatului nord-atlantic, o soluție pe care Monnet o vedea ca similară integrării industriilor oțelului și cărbunelui: crearea unei armate europene, a unei comunități militare, ca pas decisiv spre integrarea politică. Pentru a nu periclită semnarea tratatului CECO, Monnet avea în vedere o relativă sincronizare a acestor planuri. Ca atare, preluând în linii generale modelul instituțional prevăzut pentru CECO, Monnet redactează un plan al apărării comune, al cărui succes ar fi consacrat soluția unei armate europene, ar fi răspuns adecvat dorinței SUA de a se crea o structură de apărare în care și Germania

să fie inclusă și ar fi evitat de asemenea reînarmarea germană. Planul este preluat de președintele Consiliului, René Pleven, care îl prezintă în fața Adunării naționale: este vorba de crearea unei armate europene subordonat unor instituții politice europene (un ministru european al apărării, o adunare europeană), având un buget propriu, comun. Era estimat ca după semnarea Tratatului CECO acest proiect militar și politic să fie prezentat sub forma unei invitații statelor europene, inclusiv Marii Britanii⁵⁴. Acestei invitații îi vor răspunde însă afirmativ doar Germania, Italia, Belgia și Luxemburg, negocierile deschizându-se în februarie 1951. După negocierea formulei Comunității Europene de Apărare și semnarea Tratatului de la Paris instituind CEA la 27 mai 1952, în mod coerent concepției Monnet/Schuman crearea unei comunități politice europene ar fi trebuit să dea suport și sens structurii militare și să răspundă intențiilor lui Monnet privind evoluția integrării europene. Cu ocazia primei reuniuni a celor 6 miniștri de externe reprezentând statele semnătare ale Tratatului CECO se stabilește ca Adunarea comună a CECO — cea care urma să preia și Comunitatea Europeană de Apărare — să acționeze în virtutea articolului 38 din Tratatul Comunității Europene de Apărare — articol introdus la propunerea lui de Gasperi și care prevedea că Adunarea comunității de apărare avea competența de a studia posibilitatea de a se crea o structură federală sau confederală. Constituindu-se ca adunare *ad hoc*, Adunarea comună a CECO/CED a aprobat în martie 1953 proiectul privind Comunitatea Politică Europeană, prevăzută a absorbi CECO și CEA: un Parlament bicameral cu rol sporit în comparație cu prevederile Tratatului CECO și care reflecta prin modul în care erau aleși membrii săi atât principiul sufragiului universal (camera inferioară) cât și reprezentarea parlamentelor naționale (Senat); un consiliu executiv european; un consiliu al ministrilor național; o Curte a comunității pentru a rezolva conflicte și pentru a valida deciziile luate de consiliu; un consiliu economic și social. În linii mari se relua structura CECO, care combina cele trei principii, dar exista o accentuare a caracterului federal⁵⁵. Comunitatea Politică Europeană depindea de ratificarea de către parlamentele naționale a Tratatului CEA, asupra căruia cele 6 state semnătare ale Tratatului CECO încheiaseră negocierile, iar respingerea de către Parlamentul francez a pus practic capăt tentativelor federaliste centrate pe dimensiunile militară și politică. Ca urmare a eșecului Planului Pleven privind crearea Comunității de apărare chestiunea reînarmării Germaniei și-a găsit rezolvarea în cadrul NATO⁵⁶.

Evoluția structurilor comunitare a demonstrat că Europa politică, pe care Monnet însuși a considerat-o dificil de atins și a estimat-o ca posibilă în urma unei integrări economice de durată, cu efecte reale și nerevocabile asupra statelor membre nu și-a găsit contururile. Încă din 1952, se lansase întrebarea: „Que signifiera dans la vie quotidienne des citoyens de nos six pays ce marché unique du charbon et de l'acier pour 160 millions de consommateurs?”⁵⁷ Reformulată în funcție de realitatea și obiectivele Uniunii Europene actuale o astfel de întrebare este la fel de pertinentă, iar la capitolul politic încă nu s-a găsit un răspuns, de vreme ce vechea opozиie între abandonarea și conservarea suveranității, între tendința federalistă și interguvernamentalism nu a depășit soluția

creată de Monnet și Schuman însăși, prin echilibrarea celor două și completarea lor cu abordarea funcționalistă. Pe același plan al discuției, chestiunea legată de dimensiunea defensivă, militară a CE/UE — dimensiune strâns legată de aspectul politic — nu este nici ea rezolvată, după cum nici vechea propunere din Planul lui René Pleven privind crearea Comunității Europene de Apărare (1950) nu avusese succes. Eșecul planului Pleven a încetinit evoluția către federalism, în favoarea păstrării metodei funcționaliste⁵⁸. La nivelul politic principiul unității nu a funcționat între statele europene. Cu alte cuvinte, raportul complex, ambivalent, între unitate și diversitate despre care vorbea Pierre Gerbet nu este numai o chestiune a trecutului, ci una prezentă care se complică odată cu extinderea către statele foste comuniste dar și cu lansarea unor ample dezbateri privind identitatea/identitățile europene.

NOTE

1. Fabrice Larat, *Histoire politique de l'intégration européenne*, Paris, La Documentation Flançaise, 2003, p. 17.
2. Pierre Gerbet, *Tratatul de la Roma pune legile Europei*, în: *Spiritul Europei. Date și locuri*, (vol. I), coord. Antoine Compagnon și Jacques Subacher, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 191–195.
3. Fabrice Lasat, *op. cit.*, p. 13.
4. În legătură cu faptul că Europa reprezintă o realitate politică, geografică, culturală marcată de diversitate și având ca trăsătură definitorie o permanentă metamorfoză, a se vedea Edgar Morin, *Gândind Europa*, București, Editura Trei, 2002, p. 59–61. Din această perspectivă Europa care se dorește astăzi a se deschide către toate statele continentului este ea însăși rezultatul unei perpetue metamorfoze, al unei „dezvoltări accelerate” în cadrul căreia chiar divizarea de pe fondul războiului rece nu reprezintă decât o etapă.
5. Fabrice Larat, *op. cit.*, p. 21.
6. Edgar Morin, *Gândind Europa*, București, Editura Trei, 2002, p. 115.
7. Extras din discursul rostit de Richard Coudenhove-Kalergi în octombrie 1926 la Viena, cu ocazia primului Congres al Mișcării Paneuropene. Cu această ocazie se reunesc oameni politici de prim rang ai epocii, dar și numeroși intelectuali de prima mărime: Paul Valéry, Jules Romains, Thomas Mann, Albert Einstein, Ortega y Gasset, Miguel de Unamuno și alții.
8. Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, Paris, Imprimerie Nationale, 1983, p. 34.
9. Uniunea Panuropeană își va relua activitatea după cel de-al doilea război mondial, în 1954.
10. A se consulta www.panropa.org.
11. A se consulta www.pan-europe.org/kalergi.
12. Citat în *L'Union Européenne*, B. Mirkine-Guetzvitch et G. Scelle, 1931, disponibil la www.infoeurope.fr.
13. *Ibidem*.
14. Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, p. 38.
15. *Ibidem*, p. 41.
16. Jean Baptiste Duroselle, *1948: Les débuts de la construction européenne*, în: *Histoire des débuts de la construction européenne*, Bruxelles, Milano, Paris, Baden-Baden, 1986, p. 16.
17. Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, p. 41.
18. *Ibidem*, p. 43.
19. www.liv-coll.ac.uk.
20. Fabrice Larat, *op. cit.*, p. 20.
21. Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, p. 50.
22. Cf. Charles Zorgbibe, *Histoire de la construction européenne*, Paris, PUF, 1993, p. 16.
23. URSS nu va accepta termenii impuși de SUA pentru acordarea acestui ajutor, va respinge Planul Marshall, iar statele din Europa Centrală și de Est vor urma aceeași direcție.
24. Fabrice Larat, *op. cit.*, p. 27.
25. Pierre Gerbet, *Les origines du Plan Schuman: le choix de la méthode communautaire par le gouvernement français*, în: *Histoire des débuts de la construction européenne* (ed. Raymond Poidevin), Bruxelles-Milano-Paris-Baden-Baden, Editions Bruylants-Giuffré-L.G.D.J.-Nomos Verlag, 1986, p. 200.
26. Pierre Gerbet, Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, p. 57.
27. Jean-François Malterre și Christian Pradeau, *L'Union Européenne en fiches*, Breal, p. 14.
28. www.pan-europe.org/kalergi.
29. Citat în: P.H. Mioche, *L'Histoire par les sources*, Hachette Supérieur, 1997.

30. Mișcarea europeană este creată regrupând diverse organizații europene. Coudenhove-Kalergi refuză mai întâi să adere la Mișcare, dar revine asupra deciziei în 1952, când devine președintele de onoare al Mișcării Europene.
31. Ch. Zorgbibe, *op. cit.*, p. 20.
32. Edgar Morin, *op. cit.*, p. 116. Modul în care populația receptă problema organizării europene este sintetizat și de Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, p. 64: „Le sentiment européen n'a pas en effet la même intensité que le sentiment national ou le sentiment d'appartenance à une classe sociale... c'est plutôt une disposition favorable à l'égard d'initiatives européennes. Le grand public était disposé à les approuver, mais il n'était guère question de descendre dans la rue pour exiger l'unification de l'Europe“.
33. Numit de către Pascal Ory „un homme de l'économique“, iar de Edgar Morin „un technocrate illuminat“, Monnet, pacifist și adept al liberului-schimb, provine dintr-o familie franceză de comercianți de cognac. Nu a deținut vreun mandat și nu a fost niciodată ministru, cu toate acestea influența sa este considerată capitală pentru secolul XX. În timpul primului război mondial este inițiator și organizator al Comitetului aliat pentru Transporturile Maritime, în 1920 este secretar general adjunct la Societatea Națiunilor, în anii '30 bancher în America și China. În perioada celui de-al doilea război mondial, Monnet este implicat în *Victory Program*, iar între 1947 și 1952 este prim-comisar al Planului. În această poziție, așa cum afirmă Gerbet, dincolo de autoritatea și de experiența sa, de influența sa internațională, Monnet dădea dovadă și de stabilitate: „les gouvernements passaient, il restait“ (Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, p. 113).
34. După cum afirmă Edgar Morin, *op.cit.*, p. 61, termenul de „europeanism“ apare către 1800, fiind urmat de verbul „a europeaniza“, pentru a exprima superioritatea civilizației europene.
35. „Reabilitarea“ Germaniei pe plan internațional înseamnă și intrarea în OECE (1949), asocierea la Consiliul Europei (1950).
36. Jean-François Malterre et Christian Pradeau, *L'Union Européenne en fiches*, Editions Breal, p. 11.
37. Supraționalitatea ei, chestiune teoretică și practică ce a provocat numeroase discuții și controverse, nici în prezent nu a obținut consensul statelor implicate în ceea ce, pornind de la nucleul CECO, se va dezvolta ca o Europă a Comunităților, o Uniune Europeană și, recent o Europă ce-și propune să funcționeze ca entitate politică și juridică dotată cu o Constituție proprie. În fapt, elementele de supraționalitate s-au combinat de-a lungul întregului proces cu elemente de interguvernamentalism.
38. Jean Monnet, *Mémoires*, Fayard, 1976, p. 264.
39. Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, p. 104-105.
40. Pierre Gerbet, *Les origines du Plan Schuman...*, p. 204-210.
41. Robert Schuman, citat de Robert Rochefort, în: *Robert Schuman*, Editions du Cerf, 1968, p. 265.
42. Pierre Gerbet, *Les origines du Plan Schuman...*, p. 218.
43. Colaboratorii ai lui Monnet la realizarea Planului au fost Etienne Hirsch, adjuncțul său la Comisiariatul Planului, Pierre Uri, expert în cadrul Comisiariatului, și Paul Reuter, profesor de drept internațional. Acest plan a fost realizat în mare secret, fiind definitivat în aprilie 1950, apoi înaintat președintelui Consiliului de Ministri, Robert Schuman (Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, p. 115).
44. Citat din *La Déclaration de Robert Schuman pour une Haute Autorité européenne du Charbon et de l'Acier (9 mai 1950)*, în Charles Zorgbibe, *op. cit.*, p. 38-40.
45. Clement Attlee, citat de Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, p. 133.
46. Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, p. 136.
47. Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, p. 16-22.
48. Jean Monnet, *Mémoires*, Fayard, 1976, p. 263.
49. Document care poate fi găsit în Ch. Zorgbibe, *op. cit.*, p. 40-42.
50. Pierre Gerbet, *Tratatul de la Roma pune bazele Europei*, p. 193-196.
51. Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, p. 126.
52. *Ibidem*, p. 144.
53. *Ibidem*, p. 149.
54. *Ibidem*, p. 154.
55. Asupra discuțiilor pe marginea acestui proiect a se vedea Pierre Gerbet, *La Construction de l'Europe*, p. 163-167.
56. Jean-François Malterre, Christian Pradeau, *op. cit.*, p. 19.
57. Citat din Ch. Zorgbibe, *op.cit.*, p. 42.
58. Pierre Gerbet, *Tratatul de la Roma pune bazele Europei*, p. 192-193.